

dr hab. Henryk Wyrębek, prof. uczelni

ORCID: 0000-0001-9801-6905

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

dr Beata Błażejewska

Akademia Marynarki Wojennej

dr inż. Robert Zakrzewski

ORCID 0000-0002-4019-9048

Akademia Sztuki Wojennej

MIGRACJE ZAGROŻENIEM BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

MIGRATIONS A THREAT TO STATE SECURITY

Streszczenie

Zjawisko migracji, choć jest całkowicie naturalnym zjawiskiem i występowało we wszystkich okresach, nasila się i staje się ważnym elementem polityki państwa. Od nasilenia migracji może zależeć zła sytuacja gospodarcza w kraju, nazywamy ją wtedy migracją ekonomiczną lub sytuacja polityczna, która nie odpowiada migrującym, czyli migracją polityczną. Migracja dotyczy szczególnie przemieszczania się i zmieniania miejsca zamieszkania. Dlatego nie jest możliwością rozpatrywanie zagrożeń tylko w wymiarze krajowym, odnosząc się wyłącznie do zagrożeń i zapobiegania im jedynie na terytorium Polski. Niektóre działania zapobiegawcze, wynikające z konkretnych zidentyfikowanych zagrożeń, dają możliwość odnieść skutek wtedy, kiedy będą realizowane z zaangażowaniem państwami członkowskimi strefy Schengen. W opracowaniu podjęto próbę oceny migracji w aspekcie zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa.

Słowa kluczowe: działania, kontrole, legalność, migracje, terroryzm

Abstract

The phenomenon of migration, although it is a completely natural phenomenon and has occurred in all periods, is increasing and is becoming an important element of the state's policy. The bad economic situation in the country may depend on the intensity of migration, then we call it economic migration or a political situation that does not suit the migrants, i.e. political migration. Migration is particularly about moving around and changing the place of residence. Therefore, it is not possible to consider the threats that this phenomenon can cause only in the national dimension, referring only to threats and preventing them only on the territory of Poland. Some preventive actions, resulting from specific identified

threats, can be effective when they are implemented in cooperation with other Member States of the Schengen area. The study attempts to assess migration in terms of threats to state security.

Keywords: actions, controls, legality, migrations, terrorism

Wstęp

Migracja jest to przemieszczanie się ludności, którego celem jest zmiana miejsca przebywania. Przyczyn migracji może być dużo na przykład pogorszenie się sytuacji ekonomicznej w kraju bądź polepszenie się warunków życia za granicą, zmiany sytuacji politycznej w kraju itp. Mogą też wystąpić czynniki osobiste, religijne, społeczno-socjologiczne. W ostatnim okresie znaczącą przyczyną migracji są względy zawodowe, poszukiwanie bardziej satysfakcjonujących warunków pracy lub uzyskanie ofert bezpośrednio od nowego pracodawcy. To ostatnie zjawisko, dotyczące zwłaszcza wysokiej klasy fachowców i naukowców określa się mianem „drenażu mózgów”. Jednak migracje mogą zostać wywołane również przymusowo, co można zauważyć raczej w państwach biednych i słabo rozwijających się. Przyczyny migracji przymusowych są różne, ale do najczęstszych należą na przykład wojny domowe czy aspekty religijne¹.

- Migracje ze względu na przyczyny²:
 - ekonomiczne – czyli takie, które mają na celu polepszenie sytuacji materialnej migranta. Od dłuższego czasu ludzie słabiej rozwiniętych państw opuszczają swoje narodowości w celu polepszenia życia materialnego swego oraz bliskich, wyjeżdżają oni na stałe lub na niedługie okresy czasu. Z jednej strony jest to negatywne zjawisko, ponieważ spada przyrost naturalny danego państwa, lecz z drugiej daje to nowe doświadczenia np. w pracy, co nazywamy „drenażem mózgów”, przez co ludzie wracający do kraju będą lepiej wykwalifikowani.
 - polityczne, – gdy migrant nie akceptuje sposobu rządzenia w swoim kraju, wielu obywateli danego kraju, którym nie odpowiada władza, postanawia opuścić swój naród przez niedogodne dla niego warunki polityczne.
 - dobrowolne – wyjazdy w celu leczenia czy w celach turystycznych. Kraje bardziej rozwinięte oferują lepszy sprzęt oraz opiekę medyczną, przez co leczenie jest dla nich łatwiejsze lub są z nim bardziej obeznani. Każdy człowiek posiada chęć poznania nowych miejsc, dlatego coraz częściej ludzie opuszczają kraj w celach turystycznych.
 - przymusowe – najczęściej spowodowane np. katastrofami ekologicznymi, powodzią, tornadami lub też konfliktami zbrojnymi. Od wieków w wielu krajach toczono wojny, czy też występuje ciężki klimat, co

¹ <https://globalna.ceo.org.pl/geografia-wiedza-o-spoleczenstwie/artykuly/migracje-na-swiecie>, 11.05.2021.

² P. Deszczyński, *Migracje zewnętrzne a bezpieczeństwo gospodarcze państw*, (w:) L. Kacprzak, J. Knopek, *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, Piła 2008, s. 53-55.

powoduje, że ludzie muszą opuszczać swoje kraje aż do czasu polepszenia się sytuacji, w gorszych sytuacjach nie wracają do swoich miejsc zamieszkania przez zniszczenia lub ciągłe toczenie wojny.

- Migracje ze względu na kierunek ruchu³:
 - emigracje – wyjazd do innego miejsca,
 - imigracje – powrót z emigracji.
- Migracje ze względu na czas trwania:
 - trwałe – wiążące się ze stałym pobytem w danym miejscu, takie sytuacje mają miejsce, gdzie osoba dostaje propozycję pracy w całkiem innym miejscu, przez co opuszcza dotychczasowe miejsce zamieszkania.
 - okresowe – nakierowane na konkretny cel jednak z zamierzonym powrotem w najbliższym czasie, np. w przypadku wyjazdu na wakacje.
 - sezonowe – najczęściej zarobkowe wyjazdy do prac sezonowych, młode osoby najczęściej decydują się na taki wyjazd, gdy mają dłuższe wakacje i mają chęć zarobku.
 - wahadłowe – codzienne migrowanie np. na trasie praca-dom, jest wiele prac, które polegają na przemieszczaniu się między krajami czy też miejscowościami jednego kraju, do takich prac należą między innymi: piloci, czy przewoźnicy towarów.

Konsekwencje zagrożeń migracyjnych

Główne zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego wynikają zarówno z przestępczością cudzoziemców, jak i z działalnością zorganizowanych grup przestępczych, które z nielegalnej migracji uczyniły sobie zyskowne źródło dochodu. Do działań w tym zakresie można zaliczyć przede wszystkim⁴:

- nasilenie działalności grup przestępczych w zakresie: dostarczania fałszywych dokumentów; organizacji nielegalnego przekraczania granicy państwowej; handlu ludźmi, w tym: prostytucji i innych form wykorzystywania seksualnego, usunięcia organów, przymusowej pracy, żebractwa, niewolnictwa, zniewolenia czy wyzyskiwania do działalności przestępczej,
- nielegalny rynek usług legalizacji pobytu: działania przestępcze osób wykonujących za odpowiednim wynagrodzeniem zadania „pomocnicze” na rzecz zorganizowanych grup przestępczych, w celu legalizacji pobytu cudzoziemców, np. wystawianie oświadczeń, zaproszeń, zawieranie fikcyjnych małżeństw,
- brak możliwości weryfikacji danych migrantów: migranci, którzy w sposób nielegalny przekraczają granicę państwową, nie są poddawani kontroli granicznej, zatem niemożliwa jest ich identyfikacja w kontekście stanowienia

³ Tamże, s. 53-55.

⁴ M. Barbara, *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, [w:] „Journal of Modern Science” 2017, 2(33), s. 297-298.

zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, w tym stwierdzenia przynależności do organizacji terrorystycznych.

Inne zagrożenia dla państwa, które przyjmuje migrantów dotyczą także sfery kulturowej. Problemy te dotyczą zarówno migrantów legalnych, jak i nielegalnych. Są to⁵:

- bariery integracyjne: cudzoziemcy, którzy nielegalnie przebywają na terytorium innego państwa, stronią od kontaktów z instytucjami kraju przyjmującego z uwagi na obawę przed odmową legalizacji pobytu i przymusowym powrotem;
- powstawanie diaspor: środowiska, które celowo separują się od ludności miejscowej, niechętnie do asymilacji i nauki języka, tworzą własne grupy kulturalne, społeczne, polityczne, bez chęci akceptacji systemu prawnego oraz różnic kulturowych państwa przyjmującego;
- rekrutacja do organizacji ekstremistycznych: środowiska imigranckie mogą stanowić zaplecze dla wszelkich ruchów ekstremistycznych. Rosnąca frustracja i rozczarowanie sytuacją ekonomiczną oraz prawną, problemy integracyjne, marginalizacja czy wręcz wykluczenie społeczne imigrantów mogą z jednej strony wywoływać reakcje, które z kolei bardzo łatwo mogą przenosić się z kraju do kraju. Z drugiej strony szczególnie groźne jest, coraz częściej potwierdzone, rozprzestrzenianie się ideologii ekstremistycznych wśród rdzennych, szczególnie młodych, Europejczyków (także osób mających polskie pochodzenie), którzy – szukając m.in. wyższych wartości, celów życiowych i ideałów – odczuwają ich brak w cywilizacji zachodniej, a odnajdują je we wspólnotach muzułmańskich;
- wzrost nastrojów ksenofobicznych: migranci często należą do środowisk narażonych na nierówne traktowanie czy wręcz otwartą niechęć i dyskryminację ze strony przedstawicieli społeczeństw lokalnych. Informacje dotyczące przenikania w grupach migrantów członków organizacji terrorystycznych dodatkowo przyczyniły się do eskalacji nastrojów antyimigranckich i wręcz otwartych aktów nienawiści. Według danych Federalnego Urzędu Kryminalnego (BKA) w Niemczech liczba ataków na ośrodki dla azylantów i uchodźców, w porównaniu z 2014 r., wzrosła pięciokrotnie. Podczas gdy w 2014 r. takich ataków zarejestrowano 199, w 2015 r. było ich 1005. Czynnikiem w znacznej mierze kształtującym preferencje i wiedzę zarówno społeczeństw migrujących, jak i przyjmujących są media. Niekiedy przedstawiają one i powielają nierzetelny i nieprecyzyjny obraz sytuacji, wpływając na postawy społeczne. Tym ważniejszy staje się dokładny przekaz na temat migracji ze strony urzędników i ekspertów.

Kolejnym negatywnym skutkiem nielegalnej migracji dotyczącym sfery ekonomicznej jest⁶:

⁵ *Migrant Smuggling Networks. Joint Europol-Interpol Report*, <http://frontex.europa.eu>, 11.05.2021.

⁶ M. Barbara, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 299.

- obciążenie ekonomiczne: przyjęcie dużej liczby migrantów skutkuje koniecznością zapewnienia im minimum socjalnego. Odbieranie tego aspektu migracji jako obciążenie nie jest popierane przez część ekspertów, którzy w migrantach widzą szanse na ożywienie gospodarcze oraz rozwiązywanie problemów demograficznych Europy.

Problem związany z migracjami dotyczy wielu poziomów funkcjonowania państwa, bezpośrednio lub pośrednio oddziałując przy tym na życie obywateli. Podstawowe kwestie wiążą się nie tylko z bezpieczeństwem wewnętrznym, ale również z dostępem migrantów do rynku pracy, służby zdrowia czy edukacji. Procesy migracyjne przyczyniając się do zaburzenia struktury społecznej państw przyjmujących, powodują również zmiany instytucjonalno-systemowe. Dlatego też w Unii Europejskiej wymagana jest współpraca wszystkich państw członkowskich w celu skutecznego zarządzania migracjami.

Terroryzm

Terroryzm ze względu na swoją specyfikę jest szczególnie związany z migracjami. Od zamachu z 11 września tematy dotyczące bezpieczeństwa i migracji zaczęły być coraz częściej postrzegane, jako terroryzm. Ataki te przypominały, że terroryzm jest używany nie tylko przez państwa autorytarne i dyktatury, ale również przez organizacje terrorystyczne, w tym przypadku sieć Al-Kaidy. Zależności między migracjami a terroryzmem obecnie należy rozpatrywać, w co najmniej dwóch płaszczyznach. Jak twierdził Robert Leiken amerykański politolog „Organizacje terrorystyczne postrzegają imigrację z perspektywy strategicznej koncentrując się na wszelkich aspektach polityki imigracyjnej, by uzyskać dostęp do terytorium państwa stanowiącego cel ataku”. Wymienił on dwie strategie stosowane do uzyskania takiego dostępu. Pierwsza z nich dotyczy użycia grup uderzeniowych, które przedostają się na terytorium państwa w celu dokonania tam ataku terrorystycznego. Kolejna strategia polega na wykorzystaniu tak zwanych „uśpionych komórek”, czyli grup będących już na terytorium docelowego państwa, które w odpowiednim momencie są aktywowane, żeby rozpocząć atak. W tym przypadku mamy do czynienia z terroryzmem rodzimym. Przez pojęcie to rozumiemy akty przemocy o przesłankach politycznych, ideologicznych lub religijnych, skierowane w większości przypadków na cele znajdujące się na terytoriach państw zachodnich, dokonywane przez osoby tam urodzone lub wychowane. Przykładem pierwszej strategii były ataki terrorystyczne z 11 września, kiedy to grupa dziesięciu zamachowców cudzoziemców, (z których piętnastu było obywatelami Arabii Saudyjskiej, dwóch Zjednoczonych Emiratów Arabskich, jeden Egiptu i jeden Libanu) w legalny sposób w latach 2000/2001 przekroczyła granicę Stanów Zjednoczonych (siedemnastu terrorystów dokonało tego na podstawie wiz turystycznych, jeden wizy biznesowej i jeden wizy studenckiej), by po kilku miesiącach pobytu i przygotowań dokonać skoordynowanych ataków terrorystycznych. Przykładem zastosowania drugiej strategii są zamachy z 7 lipca

2005 r. w Londynie. Kiedy to grupa czterech terrorystów samobójców, z których trzech było potomkami imigrantów, urodzonymi i wychowanymi w Wielkiej Brytanii, zdetonowała trzy ładunki wybuchowe w londyńskim metrze i jeden ładunek w autobusie, zabijając pięćdziesiąt dwie osoby⁷.

Kraje Europy nie są już tylko celem ataków terrorystycznych, stały się one także obszarem rekrutacji zamachowców, terenem pozyskiwania funduszy na działalność terrorystyczną oraz miejscem realizacji działań propagandowych ukierunkowanych na radykalizację postaw i zachowań. Terroryzm rodzimy realizowany przez pozornie zasymilowanych ze społeczeństwem potomków imigrantów jest szczególnie niebezpieczny, gdyż jest on stosunkowo trudny do identyfikacji i neutralizacji. Jednocześnie rodzimi terroryści posiadają wiedzę o potencjalnych celach ataków, znają języki oraz mogą swobodnie przemieszczać się po świecie. Dodatkowo ich obecność w szeregach ekstremistów ma również wymiar propagandowy. Szczególnym przejawem terroryzmu rodzimego jest taktyka tak zwanego samotnego wilka. Terminem tym określa się działania pojedynczych fanatyków, którzy publicznie utożsamiają się ze stylem życia społeczeństw zachodnich i dominującymi w nich wartościami, lecz potajemnie przygotowują i realizują działania terrorystyczne, wykorzystując do tego celu informacje i środki ogólnodostępne. Cechą charakterystyczną tego typu działań jest fakt, iż osoba dokonująca zamachów nie jest pośrednio lub bezpośrednio powiązana z żadną organizacją terrorystyczną. W związku z tym akty terrorystyczne przygotowywane przez „samotne wilki” są niezwykle trudne do wykrycia przez służby wywiadowcze i policję, gdyż przyszły zamachowiec zazwyczaj nie komunikuje się w tej sprawie z innymi osobami⁸.

Z wyjątkiem bezpośrednich oddziaływań pomiędzy migracjami a terroryzmem, międzynarodowe przepływy ludności w sposób pośredni wpływają również na działalność terrorystyczną. Napływ imigrantów często prowadzi do wzrostu nastrojów radykalnych, rasistowskich i ksenofobicznych oraz rozwoju różnych form ekstremizmu politycznego, stanowiącego poważne wyzwanie dla bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego państwa. Najtragiczniejszym tego przejawem były zamachy dokonane w Oslo przez norweskiego ekstremistę, 22 lipca 2011 r. Przeprowadził on dwa skoordynowane ataki. Pierwszy, w którym śmierć poniosło osiem osób, polegał na zdetonowaniu ok. godziny 15.30 samochodu-pułapki przed kancelarią premiera w Oslo. Natomiast drugi rozpoczął się dwie godziny później na wyspie Utoya. Zamachowiec, prowadząc ogień z broni automatycznej, zabił sześćdziesiąt dziewięć osób. Breivik był członkiem norweskiej, skrajnie prawicowej Partii Postępu, ale opuścił ją, uważając, że jest zbyt mało radykalna w swych działaniach. Sprawca miał również kontakty z innymi ugrupowaniami radykalnymi takimi jak Angielska Liga Obrony oraz organizacja Stop

⁷ R. Raczyński, *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, *Bezpieczeństwo*, [w:] „Teoria i Praktyka” 2015, nr 2, s. 15-16.

⁸ M. Adamczuk, *Terroryzm indywidualny jako zagrożenie dla bezpieczeństwa europejskiego*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T. R. Aleksandrowicz (red.) *Zamach w Norwegii. Nowy wymiar zagrożenia terroryzmem w Europie*, Warszawa 2011, s. 33-53.

Islamizacji Europy. Motywacje dla swojego postępowania przedstawił on w broszurze 2083. Europejska Deklaracja Niepodległości. Ten tekst wymierzony jest głównie w ustrój demokratyczny, polityków propagujących tolerancję religijną i etniczną, społeczeństwo wielokulturowe oraz muzułmańskich imigrantów. Manifest głosi potrzebę prowadzenia wojny rasowej i wskazuje sposoby, w jaki Europa może się uwolnić od emigrantów, czyli: zabicie wszystkich muzułmanów lub ich deportacja z Europy. Dostrzegalne jest, że przypadek Norwegii może nie być odosobniony⁹. Do niekontrolowanego wybuchu agresji przeciwko imigrantom lub do ataku terrorystycznego na nich, podobnego do wydarzeń w Norwegii, może dojść także we Francji. Dla przykładu w sierpniu 2013 r. w bazie sił powietrznych pod Lyonem aresztowano francuskiego żołnierza planującego zorganizowanie ataku na meczet. Ten sam żołnierz stoi prawdopodobnie za atakiem na inny meczet również znajdujący się we Francji, który miał miejsce w 2012 r. Zatem jak pokazuje przypadek Breivika, zagrożenie terrorystyczne w kontekście migracji nie należy brać pod uwagę tylko i wyłącznie z napływu imigrantów-terrorystów oraz ich obecności na terenie państwa, lecz również działalność rodzimych ekstremistów, nie uznających społeczeństwa wielokulturowego i traktujących imigrantów jako zagrożenie dla szeroko pojmowanej tożsamości narodowej¹⁰.

Ekstremizm i podziały społeczne

Występowanie dużej liczby imigrantów, szczególnie tych, którzy pochodzą z innych kręgów kulturowo-cywilizacyjnych i słabo powiązanych ze społeczeństwem przyjmującym, może tworzyć silne napięcia społeczne, często pojawiając się w protestach i zamieszkach ulicznych, stanowiących poważne naruszenia dobra publicznego. Do sytuacji takich dochodziło wiele razy w państwach o zróżnicowanym składzie etnicznym, wyznaniowym i narodowościowym. W Wielkiej Brytanii latem 2001 r., w miastach zamieszkałych przez znaczny odsetek imigrantów, doszło do serii ulicznych zamieszek. Fazą początkową, która 26 maja 2001 r. wywołała zamieszki w mieście Oldham, była bójka pomiędzy osobą pochodzenia azjatyckiego a rodowitym Brytyjczykiem, (którzy następnie zaczęli organizować większe grupy). W tym dniu miało miejsce podpalenie pubu, kilku samochodów, a także policyjnej furgonetki, co wywołało walki z policją trwające do 28 maja. Według statystyk policyjnych w mieście tym od początku roku doszło do pięciuset siedemdziesięciu dwóch napaści, z czego ofiarami sześćdziesięciu dwóch procent z nich byli Brytyjczycy. Sytuację tą postanowił wykorzystać lider skrajnie nacjonalistycznej i ksenofobicznej Brytyjskiej Partii Narodowej Nick Griffin, który zdecydował, iż będzie kandydował z tego okręgu wyborczego w najbliższych wyborach. Podobne oświadczenie opublikowali również politycy Frontu Narodowego, innej skrajnie prawicowej brytyjskiej partii. Wcześniej radykalna prawica chciała zor-

⁹ <https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/dzien-ktory-wstrzasnal-norwegia-dzis-mija-8-lat-od-zamachow-breivika-16053.html>, 11.05.2020.

¹⁰ R. Raczyński, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 18-19.

ganizować w mieście demonstrację, w następstwie pobicia przez trzech młodych mężczyzn pochodzenia azjatyckiego siedemdziesięciosześcioletniego brytyjskiego weterana wojennego. Podobne rozruchy miały miejsce w nocy z 5 na 6 czerwca 2001 r. w mieście Leeds. Ich przyczyną miało być poturbowanie podczas zatrzymania obywatela brytyjskiego pochodzenia azjatyckiego. Konsekwencją było podpalenie dwudziestu pięciu samochodów oraz doszło do starcia z policją¹¹. Podobne sytuacje miały miejsce w Burnley w dniach 22-24 czerwca. Inny charakter miały starcia uliczne rozpoczęte 7 lipca 2001 r. w Bradford, gdzie doszło do starć pomiędzy zwolennikami skrajnie nacjonalistycznych partii brytyjskich a młodzieżą oraz policją¹². Jeszcze gwałtowniejszy charakter miały wystąpienia we Francji, które z zamieszek ulicznych przekształciły się w długotrwałe walki z policją. Wybuchły one w październiku i listopadzie 2005 r. w dzielnicach zdominowanych przez imigrantów po tym, jak dwóch nastolatków, uciekając przed patrolem policyjnym na jednym z robotniczych przedmieść Paryża, schroniło się w rozdzielni elektrycznej i prawdopodobnie przez nieuwagę poniosło śmierć. W proteście przeciwko brutalności policji doszło do demonstracji, które szybko zamieniły się w zamieszki oraz rozprzestrzeniły na inne francuskie aglomeracje. Skala rozruchów, starć z policją oraz podpaleń mienia była na tyle duża, że 8 listopada 2005 r. prezydent Francji Jacques Chirac podjął decyzję o ogłoszeniu stanu wyjątkowego. W efekcie trwających trzy tygodnie zająć zginęły dwie osoby, stu dwudziestu sześciu policjantów i strażaków odniosło obrażenia, aresztowano prawie trzy tysiące osób, spalono blisko dziewięć tysięcy samochodów oraz kilkaset budynków. Zamieszki ogarnęły około 300 miast, których straty wyceniono na ćwierć miliarda euro¹³.

Działania terrorystyczne oraz rozruchy uliczne są przejawem silnych wrogości występujących w społeczeństwach wielokulturowych, gdzie z jednej strony się społeczności imigranckie (nierzadko słabo zintegrowane i zasymilowane ze społeczeństwem kraju osiedlenia), zaś z drugiej strony znajdują się zwolennicy szeroko rozumianej skrajnej prawicy, zabiegający o zachowanie jednorodności narodowej, kulturowej, religijnej jak również rasowej. Współcześnie dychotomia ta najbardziej wyraziście ujawnia się zwłaszcza w odniesieniu do imigranckich społeczności muzułmańskich, funkcjonujących w państwach Europy Zachodniej. Ogólnie twierdzi się, że cechą charakterystyczną wielu współczesnych zbiorowości imigranckich jest kultywowanie odrębności i towarzysząca temu nierzadko próba odtworzenia w krajach osiedlenia rodzimych warunków społeczno-kulturowych. W odniesieniu do zbiorowości muzułmańskich uwidacznia się to w tworzeniu własnych, odrębnych i odizolowanych enklaw, które funkcjonują w oparciu o własne – alternatywne wobec kultury kraju zamieszkania – normy i wartości. W konsekwencji prowadzi do powstawania tzw. społeczeństw równoległych, istniejących niemalże niezależnie od siebie. W skrajnych przypadkach reprezentanci radykalnych ugrupowań islamskich domagają się nadania odmiennego, autonomicznego statusu takim enklawom, a nawet jawnie nawołują do budowy państwa

¹¹ <https://www.wprost.pl/swiat/15379/zamieszki-rasowe-w-leeds.html>, 11.05.2020.

¹² https://pl.qwe.wiki/wiki/2001_Bradford_riots, 11.05.2020.

¹³ <https://wiadomosci.wp.pl/zamieszki-w-300-miastach-francji-6037379460121217a>, 11.05.2020.

islamskiego w kraju zamieszkania, gdzie stanowią mniejszość. Włodzimierz Gocalski dla opisanego takiego stanu rzeczy proponuje zastosowanie nowego określenia „migronacjonalizm” nazywając nim przemieszczenia migracyjne, których celem jest wyłącznie polepszenie własnych warunków życia, przy jednoczesnym postanowieniu zachowania tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej, tworzeniu zamkniętych enklaw kulturowych i społecznych w kraju pobytu, charakteryzujących się wrogością do społeczeństw przyjmujących. Wskazuje się jednak w tym względzie, że izolacja muzułmanów nie jest procesem jednostronnym. Sprzyja jej, bowiem niższy status społeczno-ekonomiczny muzułmanów (względne ubóstwo, trudności ze znalezieniem pracy, nadreprezentacja w gorzej opłacanych sektorach gospodarki itd.), ujawniająca się nierzadko w krajach przyjmujących islamofobia (powodująca poczucie dyskryminacji i wykluczenia społecznego), a także naznaczenie piętnem terroryzmu. Całość powoduje, że wielu imigrantów muzułmańskich i ich potomków w nikłym stopniu identyfikuje się i utożsamia z państwem przyjmującym. To zaś budzi sprzeciw nie tylko instytucji państwowych, lecz również szerszych kręgów społecznych, zwłaszcza, gdy towarzyszą temu oskarżenia o zabieranie miejsc pracy czy też wykorzystywanie systemu opieki socjalnej. Coraz częściej mówi się w tym kontekście wręcz o kryzysie polityki wielokulturowości, uprawianej w wielu państwach świata. Najbardziej niechętnie imigrantom stanowisko zajmują zwolennicy skrajnej prawicy, w tym neonaziści. Jak pokazują dane Europolu, większość działań ekstremistów prawicowych na terenie Unii Europejskiej była motywowana ksenofobią, a sprzeciw wobec imigracji i polityki wielokulturowości pozostaje jednym z najważniejszych założeń nurtu skrajnej prawicy. Zwłaszcza organizacje neonazistowskie, których w ostatnich latach powstaje coraz więcej, operują retoryką rasistowską wymierzoną w obcokrajowców oraz mniejszości narodowe. Neonazizm jest silnie rozwinięty w Wielkiej Brytanii, Austrii, Niemczech, Stanach Zjednoczonych, Rosji, a także wielu innych krajach. Zauważa się przy tym, że w odniesieniu do niektórych krajów Europy Zachodniej w ideologii ugrupowań skrajnie prawicowych islamofobia zastępuje tradycyjny antysemityzm. Organizacje radykalnej prawicy organizują marsze, koncerty oraz publiczne protesty, rozpowszechniając na nich hasła ksenofobiczne, rasistowskie, antyimigranckie oraz antyislamskie. Członkowie tych organizacji są również odpowiedzialni za wzniecanie rozruchów ulicznych oraz ataki na imigrantów oraz przedstawicieli mniejszości narodowych. Nie tylko jednak neonaziści czy sympatycy innych nurtów radykalnej prawicy dopuszczają się aktów agresji wobec cudzoziemców. Badania prowadzone w USA pozwoliły na wykrycie czterech grup sprawców czynów rasistowskich. Pierwszą i zarazem największą grupę (dwie trzecie przypadków) reprezentują młodzi mężczyźni, których motywem działania było poszukiwanie wrażeń. Wobec tego udawali się oni w miejsca, gdzie łatwo mogli spotkać przedstawicieli mniejszości, (wobec których czuli uprzedzenia), a następnie w sposób przypadkowy wybierali ofiarę. Jedyłą ich „korzyścią” z przestępstwa było uzyskanie w wyniku aktu agresji poczucie ważności i dominacji nad ofiarą oraz zdobycie uznania ze strony części rówieśników. Do drugiej grupy (jedna czwarta przypadków) zaliczają się osoby, których motywacje można

sklasyfikować, jako działania obronne. Przedstawiciele tej grupy również kierowali się uprzedzeniami, jednak ich czyny miały na celu ochronę społeczności, w której żyli, przed zagrażającymi jej obcymi. Celem było wysłanie do przedstawicieli grupy mniejszościowej jasnego sygnału, że nie są mile widziani w okolicy i powinni się wyprowadzić. Tego typu zachowania często powodowały działania odwetowe ze strony przedstawicieli grupy mniejszościowej. Trzecią grupę stanowią sprawcy działający w odwecie (osiem procent przypadków). Na ogół jednak działania powodowane chęcią zemsty były niewspółmierne do czynu je wywołującego (np. agresja i przemoc były odpowiedzią na niepotwierdzone plotki o jakimś zdarzeniu), a sprawcami zająć często wcale nie byli przedstawiciele mniejszości, ale właśnie osoby z grupy dominującej, które z jakiegoś powodu poczuły się sprowokowane przez mniejszość (lub tak usprawiedliwiały swoje działania). Ostatnią i zarazem najmniejszą grupę (niecały jeden procent przypadków) stanowią fanatycy z misją, których celem działania jest „wybawienie świata od zła”, (za które uważają osoby z pewnej grupy, np. narodowościowej). Bardzo często ich czyny mają szerokie konsekwencje, a ich ofiarami pada duża liczba osób¹⁴.

Nielegalne migracje

Duże wyzwanie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa stanowi nielegalna migracja. Ze względu na niekontrolowany charakter migracja ta jest traktowana jako najniebezpieczniejsza część przepływów migracyjnych. Wskazuje się, że kontrola, kto wjeżdża i pozostaje na terytorium państwa, stanowi nierozłączną część suwerenności państwowej, przez co nielegalną migrację zalicz się do ataku na suwerenność, który stawia pod znakiem zapytania zdolność państwa do sprawowania kontroli nad jego terytorium. Na początku XXI wieku szacowano, że nielegalni imigranci stanowią od 30 do 50 procent wszystkich przepływów migracyjnych do krajów Zachodu; każdego roku prawie cztery miliony osób były przemycane przez granicę, zaś tylko w Stanach Zjednoczonych mogło przebywać dwanaście milionów nielegalnych imigrantów. Połowa wszystkich nielegalnych imigrantów miała kontakty z siatkami zajmującymi się przemytem lub handlem ludźmi, co każdego roku generowało w około dziesięć miliardów dolarów zysku. Nielegalna migracja jest zjawiskiem różnorodnym i złożonym. Obejmuje ona osoby, które:

- Potajemnie przekraczają morską lub lądową granicę państwa (tzw. zieloną granicę).
- Przekraczają granicę na podstawie fałszywych dokumentów.
- Pozostają w kraju pomimo wygaśnięcia pozwolenia na pobyt (np. wizy czy pozwolenia na pracę).

¹⁴ R. Raczyński, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 20-22.

- Przedostały się do kraju w wyniku nadużycia procedury wizowej, procedury zatrudniania cudzoziemców lub procedury związanej z ubieganiem się o status uchodźcy.
- Przebywają na terytorium państwa w wyniku zawarcia fikcyjnego małżeństwa, podjęcia fikcyjnej nauki lub przeprowadzenia nielegalnej adopcji.
- Stały się ofiarami procederu handlu ludźmi.

Z racji poziomu rozwoju gospodarczego oraz oferowanego standardu życia nielegalna migracja stanowi szczególny problem dla krajów rozwiniętych. Na przykład Stany Zjednoczone oraz państwa Unii Europejskiej, w szczególności takie kraje jak Hiszpania, Włochy, Malta i Grecja. W odniesieniu do Unii Europejskiej za główne kanały przerzutu nielegalnych imigrantów uznaje się granice¹⁵:

- Lądowe w Europie Południowo-Wschodniej, zwłaszcza grecko-albańska oraz grecko-turecka.
- powietrzne w Europie Północnej i Zachodniej, szczególnie we Francji.
- morskie w Europie Południowej i Południowo-Wschodniej, a zwłaszcza granica morska między Grecją i Turcją oraz wybrzeża środkowych Włoch.

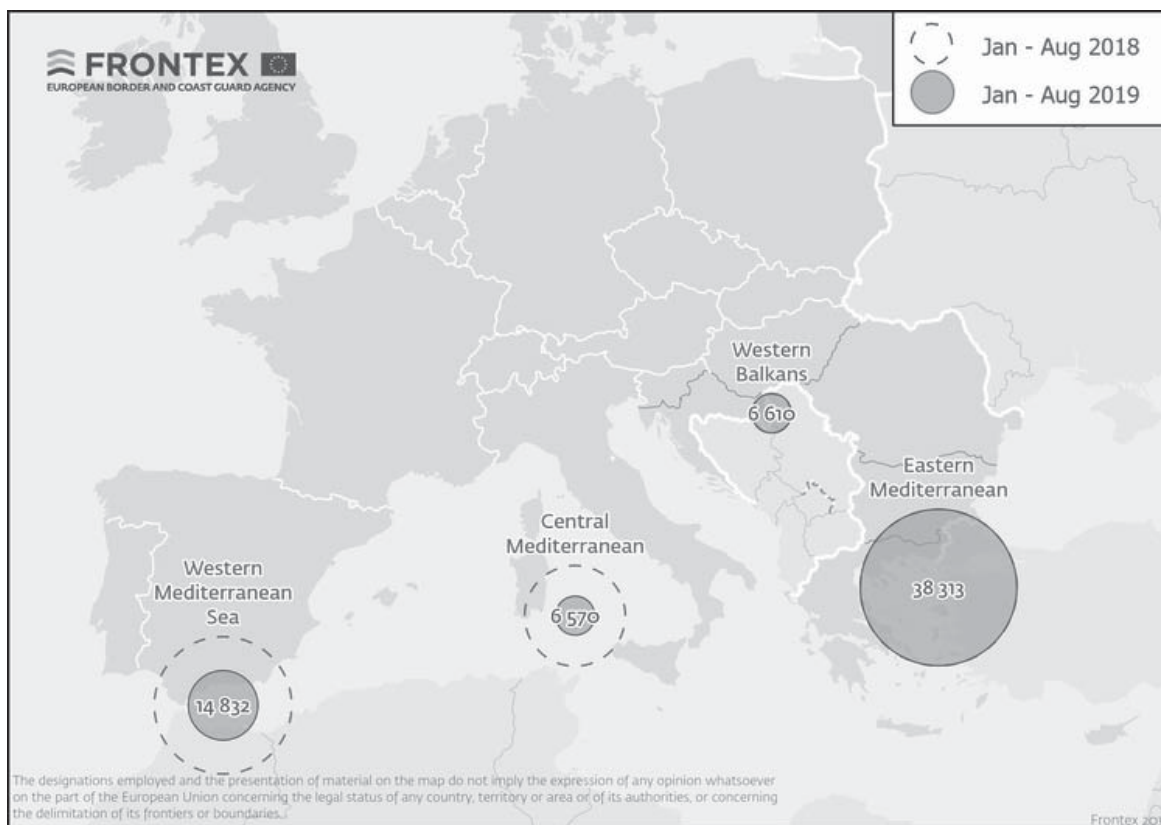
Nielegalne przepływy osób nie dotyczą tylko migracji pomiędzy biednym Południem a bogatą Północą. Na całym świecie większość nielegalnych migracji odbywa się pomiędzy krajami rozwijającymi się. Na przykład, według niektórych wykresów, kilka milionów nielegalnych imigrantów znajduje się w Południowej i Południowo-Wschodniej Azji, a od 3 do 5 milionów przebywa na Południu Afryki. Z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, bardzo niebezpieczne są powiązania między nielegalną imigracją a zorganizowaną przestępczością oraz terroryzmem. Relacje pomiędzy migracjami a zorganizowaną przestępczością stanowią globalny przemysł zajmujący się przemytem i handlem ludźmi, który rozwinął się w celu zaspokojenia potrzeb osób chcących przekroczyć granice państw. Grupy zajmujące się tym, za swoje usługi pobierają wysokie opłaty, wynoszące od pięciuset dolarów za przemyt z Maroka do Hiszpanii do pięćdziesięciu tysięcy dolarów za przeryt z niektórych krajów Azji do USA. Im trudniej jest się dostać do danego kraju, tym bardziej potrzebne jest skorzystanie z usług przemytników i tym większe są koszty tego przemytu. W związku z tym nielegalny przemyt osób stał się bardzo dochodową działalnością, to na granicy Stanów Zjednoczonych z Meksykiem kontrolę nad szlakami przerzutu ludzi przejmują kartele narkotykowe. W Europie w 2007 roku siły straży granicznej państw członkowskich Unii Europejskiej udowodniły udział w przerzucie nielegalnych imigrantów ponad jedenastu i pół tysiąca pośrednikom. Związki pomiędzy zorganizowanymi grupami przestępczymi, zbrojnymi organizacjami rebelianckimi oraz sieciami terrorystycznymi są bardzo trudne do wykrycia. Dla przykładu Partia Pracujących Kurdystanu była zaplątana w przemyt osób, traktując to, jako metodę na zdobycie pieniędzy na prowadzenie w latach 90tych działań zbrojnych w Turcji, i działalność umożliwiającą przerzut swoich zwolenników do Europy, gdzie mogli

¹⁵ P. Mickiewicz, *Istota zjawiska i koncepcje przeciwdziałania nielegalnej imigracji w basenie Morza Śródziemnego*, [w:] P. Mickiewicz, H. Wyligąła (red.) *Dokąd zmierza Europa? Nacjonalizm, separatyzm, migracje – nowe wyzwania Unii Europejskiej*, Wrocław 2009, s. 251–252.

zaangażować się w działalność polityczną. Dopiero jednak ataki z 11 września na Nowy Jork i Waszyngton oraz z marca 2004 roku w Madrycie pozwoliły dostrzec problem powiązań pomiędzy terroryzmem a przemytem osób w inny sposób. Komisja zajmująca się atakami z 11 września wykryła związki pomiędzy grupami zajmującymi się przerzutem ludzi a Al-Kaidą oraz innymi organizacjami terrorystycznymi w zakresie organizowania ułatwień w podróżowaniu i przekraczaniu granic państwowych. Także śledztwo prowadzone w sprawie zamachów w Madrycie ujawniło, że powiązana z Al-Kaidą grupa Ansar al-Islam zamieszana w atak zajmowała się przemytem osób oraz podrabianiem dokumentów, dofinansowując w ten sposób działalności terrorystyczne oraz przerzucając swoich członków do takich państw jak Hiszpania czy Irak. Nielegalne migracje stanowią zagrożenie nie tylko dla państw, ale także dla osób migrujących. Powinniśmy odróżnić proceder przemytu osób od handlu ludźmi. Pierwsze pojęcie zgodnie z Protokołem przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oznacza „organizowanie, w celu uzyskania, bezpośrednio lub pośrednio, korzyści finansowej lub innej korzyści o charakterze materialnym, nielegalnego wjazdu osoby na terytorium Państwa-Strony, którego taka osoba nie jest obywatelem lub w którym nie ma stałego miejsca zamieszkania”. Handel ludźmi jest natomiast definiowany zgodnie z Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej jako „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania”, przy czym wykorzystanie obejmuje „wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Nielegalni imigranci korzystający z usług grup przemytniczych często są narażeni na śmierć podczas próby przemytu, przemoc fizyczną i seksualną oraz uprowadzenia dla celów związanych z handlem ludźmi. Przykładem mogą być wypadki na granicy USA–Meksyk, gdzie średnio dziennie ginie jeden nielegalny imigrant, a sześć na dziesięć kobiet staje się ofiarami przemocy seksualnej¹⁶.

Rysunek 1 przedstawia zmiany liczby nielegalnych migrantów jakie nastąpiły między pierwszym półroczem 2018 roku a pierwszym półroczem 2019 roku. Zauważa się, że liczba nielegalnych migrantów na morzu Śródziemnym zachodnim i centralnym zmniejszyła się względem roku 2018 natomiast liczba nielegalnych migrantów na zachodzie morza Śródziemnego oraz na Bałkanach zwiększyła się.

¹⁶ R. Raczyński, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 25.

Rysunek 1. Nielegalne migracje na głównych szlakach migracyjnych Unii Europejskiej
 Źródło: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/migratory-situation-in-august-slight-increase-on-main-migratory-routes-2Xmzlk>

Może to wynikać z polepszaniem się warunków do życia w Afryce Północnej jak i pogarszaniem się warunków do życia w Azji i na Bałkanach. Może być to niekorzystne dla krajów Europy Wschodniej i Środkowej.

Podsumowanie

Przepływy migracyjne, wiążą się również z poważnymi wyzwaniami i zagrożeniami dla bezpieczeństwa kraju. Dlatego też wiele współczesnych organów państwowych nie decyduje się na zamknięcie granic przed imigrantami ani na pełne ich otwarcie. Zwłaszcza dla państw charakteryzujących się wysokim wzrostem gospodarczym migracje są zjawiskiem nieuchronnym, co z kolei wymaga od nich podejmowania działań zmierzających do ograniczenia niekorzystnych następstw ruchów migracyjnych. Wielu autorów zgadza się z poglądem, że współczesne państwo narodowe ma ograniczone możliwości kontrolowania przepływów ludzi, wskazując jednocześnie na różne przyczyny słabości państwa w tym obszarze, takie jak: rozwój międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, procesów globalizacyjnych, ponadnarodowych źródeł podmiotowości i gwarancji statusu jednostki oraz supremacji międzynarodowych reżimów nad państwami narodo-

wymi. Inni natomiast wskazują na bardziej wewnętrzne źródła, takie jak tradycje liberalne zakorzenione w państwach demokratycznych czy też prawo reprezentowane przez niezawisłe sądy, które stojąc na straży nienadużywania siły i możliwości państwa, ograniczają jednocześnie jego zdolności kontrolne. Bez wątplenia jednak państwo może podejmować działania zmierzające do ograniczenia zagrożeń wiążących się z migracjami. W aspekcie powiązań pomiędzy procesami migracyjnymi a bezpieczeństwem wewnętrznym jednym z najważniejszych narzędzi służących temu celowi jest odpowiednia polityka imigracyjna połączona z rozwojem współpracy międzynarodowej, dotyczącej nie tylko wymiany informacji, ale i neutralizacji przyczyn niekorzystnych zjawisk współwystępujących bądź też wiążących się z przepływami osób. Chodzi w tym przypadku o kompleksową, szeroko rozumianą politykę imigracyjną, zorientowaną nie tylko na kreowanie regulacji wjazdowych i pobytowych, ale i tworzenie mechanizmów umożliwiających integrację imigrantów ze społeczeństwem kraju osiedlenia. Z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego kluczowe znaczenie dla tak rozumianej polityki imigracyjnej mają trzy elementy: ochrona granicy, kontrola napływu cudzoziemców oraz polityka integracyjna. Jak twierdzi Krystyna Iglicka „granice państw i ich ochrona to w obliczu globalizacji i rosnącej integracji ekonomicznej problemy drugorzędne dla bezpieczeństwa wewnętrznego”¹⁷. Poglądy w tej kwestii uległy jednak radykalnemu przewartościowaniu w związku z zamachami terrorystycznymi oraz wzmożonym napływem nielegalnych imigrantów, co spowodowało, że współcześnie kontrolę i ochronę granicy postrzega się, jako sprawę o kluczowym znaczeniu zarówno dla bezpieczeństwa państw, jak i Unii Europejskiej, stanowiącą podstawę dla wdrażania innych instrumentów, działań oraz strategii. Jednym z celów polityki imigracyjnej jest ułatwienie wjazdu osobom, których obecność jest pożądana na terytorium państwa, oraz zidentyfikowanie, a następnie uniezwolnienie wjazdu cudzoziemców niepożądanych, w szczególności tych, którzy stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa. Działania w tym zakresie nie mogą się jednak ograniczać tylko i wyłącznie do czynności podejmowanych bezpośrednio na granicy.

Szczególną rolą w realizacji kontroli wstępnej są specjalne systemy zawierające informacje o pasażerach, działające na podstawie umów zawieranych pomiędzy państwami i liniami lotniczymi, które pozwalają liniom lotniczym udostępniać dane o pasażerach władzom imigracyjnym krajów stanowiących cel podróży. Dzięki temu służby kontroli granicznej mogą szybciej obsłużyć podróżnych niewzbudzających podejrzeń oraz poświęcić więcej czasu tym osobom, z którymi mogą wiązać się określone ryzyka. Zasadnicze znaczenie dla efektywnej kontroli wjazdu na terytorium państwa ma również zastosowanie nowoczesnych rozwiązań w zakresie ochrony dokumentów przed podrabianiem i fałszowaniem (wykorzystanie technologii biometrycznych) oraz prawidłowe gromadzenie, przetwarzanie i wykorzystanie danych wywiadowczych. W ramach walki z nielegalną imi-

¹⁷ K. Iglicka, *Unijny wymiar bezpieczeństwa z perspektywy migracji międzynarodowych i dylematów wielokulturowości*, [w:] „Raporty i Analizy” 2004, nr 7, s. 1.

gracją państwa, oprócz standardowych działań polegających na wprowadzaniu odpowiednich regulacji prawnych oraz podejmowaniu skoordynowanych akcji policyjnych wymierzonych w grupy zajmujące się przemytem lub handlem ludźmi, powinny również w miarę możliwości angażować się w rozwiązywanie problemów społeczno-ekonomicznych oraz politycznych, generujących nieautoryzowane przepływy migracyjne.

Chodzi tutaj przede wszystkim o nawiązywanie i rozwijanie współpracy z państwami, które stanowią główne źródła nielegalnych migracji, a kooperacja ta powinna obejmować¹⁸:

- Zawieranie umów, które łączą zagadnienia odnoszące się do polityki migracyjnej z programami dotyczącymi handlu i rozwoju (redukcja ubóstwa i promowanie zrównoważonego rozwoju w tych regionach, które „produkują” największą liczbę nielegalnych migrantów),
- Realizowanie programów współpracy zapewniających pomoc finansową i techniczną dla państw bezpośrednio w zakresie spraw odnoszących się do migracji i azylu,
- Prowadzenie w państwach wysyłających nielegalnych emigrantów kampanii uświadamiających zagrożenia, jakie wiążą się z nielegalnymi przepływami migracyjnymi.

Ważne jest, że ograniczenie możliwości legalnego wjazdu na terytorium państwa bardzo często zmniejsza rozwój nielegalnej migracji. Oprócz działań o charakterze prewencyjnym ważnym elementem strategii ograniczania ryzyk wiążących się z przepływami osób jest kontrola wewnętrzna i monitorowanie pobytu cudzoziemców, którzy mogą stanowić potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Nierzadko jednak wychwycenie obcokrajowców, którzy stwarzają zagrożenie, jest zadaniem trudnym. Odpowiednie służby państwowe starają się monitorować obecność cudzoziemców na swoim terytorium poprzez wymogi rejestracyjne, kontrole dokumentów tożsamości oraz wprowadzanie systemów rejestrujących wjazdy i wyjazdy z kraju. W przypadku zidentyfikowania obywatela innego kraju, którego obecność niesie z sobą zagrożenie dla bezpieczeństwa, osoba taka powinna zostać ujęta i osądzona za swoje przestępstwa. Nierzadko jednak państwa nie są w stanie lub nie chcą podejmować takich działań i wolą opierać się na prawie imigracyjnym pozwalającym na wydalenie osoby poza terytorium kraju. Bardzo często dochodzi wówczas do sytuacji, w której osoba taka unika odpowiedzialności karnej i może kontynuować działania zagrażające bezpieczeństwu państwa. Obok ochrony granicy oraz kontroli napływu cudzoziemców kluczowe znaczenie dla neutralizacji zagrożeń związanych z migracjami ma właściwa polityka integracyjna, przeciwdziałająca z jednej strony izolacji imigrantów, a z drugiej nasilaniu się postaw ksenofobicznych. Jednocześnie poważna debata publiczna oraz realizowane przez państwo oraz organizacje pozarządowe programy edukacyjno-informacyjne dotyczące zarówno pozytywnych, jak i ne-

¹⁸ A. Gwiazda, *Migracje a tempo wzrostu gospodarczego*, [w:] E. Polak, J. Leska-Ślęzak (red.) *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Pelplin 2007.

gatywnych następstw ruchów migracyjnych mogą przyczyniać się do osłabiania tendencji ksenofobicznych i nacjonalistycznych. Nie ulega jednak wątpliwości, że ułożenie normalnych relacji pomiędzy społeczeństwami przyjmującymi a zbiorowościami imigranckimi wymaga wypracowania kompromisu, który nierzadko oznacza w przypadku społeczeństwa przyjmującego akceptację dla odmienności, zaś w przypadku społeczności imigranckich rezygnację z pewnych elementów własnej tradycji kulturowej, które stoją w sprzeczności z podstawowymi wartościami kraju osiedlenia. Jak pokazują doświadczenia krajów Europy Zachodniej, jest to zadanie niełatwe¹⁹.

Migracja sama w sobie jest procesem, który niesie pozytywne jak i negatywne skutki. Proces ten uzależniony jest od wielu czynników. Najważniejsze z nich to legalność migracji lub jej brak, liczebność grupy migrującej i jej charakter, oczekiwania i zamiary związane z przybyciem do nowego kraju czy środowisko kulturowe, społeczne, polityczne i prawne w państwie przyjmującym. Wszystkie powyżej wymienione przykłady mają wpływ na ewentualne zagrożenie państwa.

Bibliografia

1. Adamczuk M., *Terroryzm indywidualny jako zagrożenie dla bezpieczeństwa europejskiego*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T. R. Aleksandrowicz (red.), *Zamach w Norwegii. Nowy wymiar zagrożenia terroryzmem w Europie*, Warszawa 201.
2. Deszczyński P., *Migracje zewnętrzne a bezpieczeństwo gospodarcze państw*, (w:) L. Kacprzak, J. Knopek (red.) *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, Piła 2008.
3. Gwiazda A., *Migracje a tempo wzrostu gospodarczego*, [w:] E. Polak, J. Leska-Ślęzak (red.) *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Pelplin 2007.
4. Iglicka K., *Unijny wymiar bezpieczeństwa z perspektywy migracji międzynarodowych i dylematów wielokulturowości*, [w:] „Raporty i Analizy” 2004, nr 7.
5. Mickiewicz P., *Istota zjawiska i koncepcje przeciwdziałania nielegalnej imigracji w basenie Morza Śródziemnego*, [w:] P. Mickiewicz, H. Wyligąła (red.), *Dokąd zmierza Europa? Nacjonalizm, separatyzm, migracje – nowe wyzwania Unii Europejskiej*, Wrocław 2009.
6. Mróz B., *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, [w:] „Journal of Modern Science” 2017, nr 2(33).
7. Raczyński R., *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, *Bezpieczeństwo*, [w:] „Teoria i Praktyka” 2015, nr 2.

Netografia

8. <https://globalna.ceo.org.pl/geografia-wiedza-o-spoleszenstwie/artykuly/migracje-na-swiecie>
9. <http://frontex.europa.eu>
10. <https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/dzien-ktory-wstrzasnal-norwegia-dzis-mija-8-lat-od-zamachow-breivika-16053.html>
11. <https://www.wprost.pl/swiat/15379/zamieszki-rasowe-w-leeds.html>

¹⁹ R. Raczyński, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 28-29.

12. https://pl.qwe.wiki/wiki/2001_Bradford_riots
13. <https://wiadomosci.wp.pl/zamieszki-w-300-miastach-francji-6037379460121217a>
14. <https://wolnedia.net/terroryzm-w-europie-liczby-i-trendy/>
15. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/migratory-situation-in-august-slight-increase-on-main-migratory-routes-2Xmzlk>